

ԱՐՏԱՇԻՐ ԲԱԲԱԿԱՆ ԿԱՐՆԱՐԱԿ

ՔԱՐԳՄԱՆՆԵՑ ՊԱՆԱԿԻ ՔԱՆԳՐԻՆ ՆԻ ԾԱՆՈԹԱՐԱՆՆԵՑ

ՏՈՔԹ. Յ. ԹԻՐԵԱՔԵԱՆ

Ինչ նոր օրաթերթեր լոյս պիտի տեսնեն. — ահա՛ մեր գրականութեան մէջ՝ օրուան խնդիրը: Վաղամեռիկ՝ կը թաղուին անոնք առանց արտասուցի: Անհիմն և ապարդիւն մրցման մը հետեւանքը:

Գիտական քննութիւնները՝ ամբոխին համար մութ երանգով նկարներ են՝ ակնարկի մը միայն արժանի: Լաւագոյն է սակայն որ գործ մը սակաւ անձերէ ճանչցուի, քան սակաւ տարիներ ապրի:

Տօքթ. Յ. Թիրեաքեան՝ համբաւեալ պարսկագէտ, այս անգամ գրականութեան կ'ընծայէ — ոչ վշտի ծիծաղով՝ այլ քրտանց ժպիտներով — թանկագին գոհար մը « պահլա » գրականութեան գանձարանէն՝ որուն բանալիները նուիրուած են իրեն:

Այս երկը (Արտաշիր Բաբական կարճամակ վերնագրով) կը ձեւանայ 135 էջերէ. բայց թարգմանութեան իսկութիւնը պզտիկ պատմութիւն մըն է 34 էջ. մնացածը քննութիւններ են պահլաերէն բառերու, ուրոնց մէջ թարգմանիչը՝ վերլուծութիւններէ յետոյ՝ բազմաթիւ յայտնութիւններ կ'ընէ հայերէն բառերու:

Պատմութիւնս՝ թատրերգութիւն մ'է, ամէն գլուխ՝ նոր տեսարան. բեմի վրայ կ'ելլան, իրենց գլխաւոր դերակատարներ՝ երազահաններն և աստղաշայջը՝ որ արեւելեան բնաղորոշ մը կու տան գրոյցին. բայց չսպասենք ոճին մէջ գտնել պահլաւեան երեւակայութեան ճոխութիւնը և ոչ Ծիրգուսիի տիրապետող կորովը: Ընթերցողը կը մտնէ միապաղաղ դաւարութեան մը մէջ, յորում ասդին անդին ցրուած և կէս մը կանաչին տակ ծածկուած՝ անհասարար փունջեր միայն աչքի կը զարնեն:

*
*
*

Բարակ՝ փարսի մարզպան մ'է, Արտաւանի շահապետը. երազի մ'առաջնորդութեամբ կը գտնէ Ստանը՝ Գարեհեան Դարեհի տոհմէն և իր աղջիկը անոր կնութեան կու տայ. ասոնցմէ կը ծնանի Արտաշիր Բաբականը:

Նա դիւցազ մ'է, իր քաջութիւնները՝ առասպելական. իր համբաւը մինչեւ պարթեւ արքունիքը հասած է: Արտաւան, պալատի շքեղութեանց մէջ, նոր զարդի մը կը փափագի. կը հրամայէ Արտաշիրը իրեն բերել: Դիւցազնը կ'ընդունի հրաւերը, բայց քիչ յետոյ Արտաւանի հետ գժտուելու՝ և անոր հարձին հետ միասին դէպ ի փարսիս անհետանալու համար:

Արտաշիր մեկնած է՝ իր ապագայ թագաւորութեան զաւազանը ու թագը ապահովցնելով Արտաւանին գանձէն: Խոյ մը « Գայեանց իշխանութեան փառք » կը սլանայ Արտաշիրի ետեւէն՝ զոր Արտաւան իր մարդիկներովը կը հալածէ: Սակայն ինքն ալ իր փառքէն վանուած ետ կը դառնայ, բանակ կը կազմէ, կը դիմէ իր ախոյեանին վրայ, և անկէ կը սպաննուի: Գայեանց նոր փառքը կը պատերազմի, կ'արշաւէ, կը յաղթէ, կը յաղթուի, մինչեւ որ կ'ընկճէ իր թշնամիները: Գուլալ ամրոցին վրայ յարձակումը և սպստամբ Ուղիին սպանումը՝ ասպետական տեսարաններ են, թէ և հոն նկարիչը ոչ այնքան ճարտարութեամբ շարժած է իր վերձինը:

Արտաւանի դուստրը՝ կին Արտաշիրի՝ իր եղբարցը դրդամբ մահու դեղը բարակ ալիւրի և շաքարի հետ խառնելով՝ բաժակի ձեռն կը մօտենայ թագաւորին. « Հրամէ. ուրիշ կերակուրներէն առաջ այս կասկէն կեր. ջերմի և յոգնութեան համար լաւ է »: Ախսոս, դաւը չյաջողիր. կարմիր աքաղաղը կը թռչի, թեւը կը զարնէ պատտին և այն պատտալիւ սկահը Արտաշիրին ձեռքէն գետին կ'իյնայ, շունն ու կատուն որ հոն կը գտնուէին այլ ժահրը ուտելով կը սատկին: Արտաշիր կը հաս-

կընայ, կը կանչէ մոզտեպաց մոզպետը. կը հարցնէ. « Հէյրպետ, մէկը որ իր տիրոջ կենացը դաւանան է, ինչ է կարծիքդ ա- նոր այս գործին »: Պատասխանը կ'ըլլայ. « Մահարժան է »: Թագաւորը մոզպետին սրբազան վճռովը կարծեա մէկդի ձգած երկիւղ ու գուլթ, կ'ըսէ. « Շուտով այն չարը, ջատուկը, դրուանդը և ապականեալ ծնունդը, ապախոսը տար և հրամայէ որ սպանեն »: Մոզպետաց մոզպետը կնոջ ձեռքէն բռնելով դուրս կ'ելլէ:

Տեսարանը կը փոխուի: Արքայից ար- քայն իր խորովը որսի զբաղած է. նա կը յարձակի վայրի մատակ էջի մը վրայ. ա- րուն կը յայտնուի. Արտաշէրին նետը կուը- ծընէ ընդունած՝ կ'իյնայ: Թագաւորը ձին կը քշէ ձագին վրայ. մատակը երբ զայս կը տեսնէ, կը վազէ, կ'ազատէ զայն՝ ինք- զինքը մահուան երթարկելով: Արտաշէր ի գուլթ շարժելով՝ կը յիշէ իր նախկին անգթութիւնը, կը տխրի, կը զղջայ, կ'ար- տասուէ: Սիւսից, մոզպետն կենաց ապա- հովութիւն ուզելով կ'իմացնէ թէ՛ կ'ինը չէր սպաննած: Կ'ուրախանայ Արտաշէր և կը հրամայէ՝ յակինթ, մարգարիտ և գոհար լեցունել մոզպետին բերինն մէջ: Յետոյ կը բերեն Արտաշէրի առջև Շապուհը՝ որ դեռ լոյս չտեսած՝ մահուան դատապար- տուած էր:

*
* *

Հոս նկարագիրը որքան պարզ՝ այնքան վայելուչ և վսեմ գոյն մը կ'առնու:

Արտաշէր Հնդիկ գէտին պատգամէն սա- րսփած՝ որ կը գուշակէր Միհրակայ և անոր ցեղէն սերած անձի մը Գայեանց փառքին հասնիլը՝ կը հրամայէ ընաջինջ ընել իր Թշնամեաց ռիւսիւրը՝ ապագայ թա- գաւորութեան ցեղը: Միհրակայ երեք տա- րեկան դուստրը միայն կը զերծանի կո- տորածէն:

Թարմ առաւօտ մըն է:

Շապուհ՝ Արտաշէրի որդին, իր հեծելա-

գունդով կը մտնէ գիւղի մը մէջ: Միհրա- կայ դուստրն է հոն, ազնուական կերպա- րանքէն զատ՝ հովուուհի մը. նա ջրհորի մը զուխը կեցած՝ շուր կու տայ իր ոչ- խարնեուն: Աչքերը վեր կը վերցնէ և տեսնելով անծանօթ ու յոգնած այրուծին, անոնց ծաներու զով շուքը կը ցուցնէ ու կ'ըսէ. « Նստեցէք, մինչեւ որ ես շուր քաշեմ և դուք և անասուններդ խմէք »:

Ընթերցողը՝ կարծեմ թէ գինքը շատ հեռու պիտի չի գտնէ Սուրբ Գրոց այն նկարչական ջրհորէն՝ ուր կը հանդիպին Ռեբեկա և Եղիազար: Հոն բարի ծերուն- ւոյ մը օրհնութիւնը կը լսուի. հոս ասպե- տողի երիտասարդի մը արհամարհոտ մե- ժումը. « (Կորիւր) չար Ռիմն, քո ջուրը պէտք չէ մեզ »: Նա շփոթած կը քաշուի ծանրուն տակ: Դոյլը՝ Շապուհ ինքը միայն կը յաջողի վեր քաշել. այն ատեն ամօթ- խած գեղջիւուհին կը թացագանչէ. « Կեց- ցե՛ս, Շապուհ Արտաշէրեան, ընտիրդ արի արանց »: Միհրակայ դուստրը կը յայտնէ ինքզինքը. Շապուհի զայրոյթը բարեկա- մութեան կը փոխուի:

Դարձնենք Թուղթ մը. ահա նոր պատ- կեր՝ լի եռուզեռ կենդանութեամբ: Արտա- շէր հանդիսատես բազմած է իր Որմբդ թոռան քաջութեանց՝ առանց զանիկա ճանչնալու: Խաղի գնտակը Թագաւորին մօտ կ'իյնայ. տղան կը վախճան Արտաշէրի շուքէն. բայց Որմբդ աներկիւղ գնտակին դիմելով՝ կը խլէ զայն և կը նետէ: Ար- քայից արքայն զարմացած ասոր համար- ձակութեանը վրայ, կը հարցնէ. « Դու որո՞ւ տղան ես »: Նա կը պատասխանէ. « Էս Շապուհի տղան եմ »: Արտաշէր ի- մանալով եղածը՝ իր թոռը կը ճանչնայ, կը զրէ՛ն զայն ու կ'ըսէ. « Կատարուեցաւ ինչ որ Հնդիկ գէտն ըսած էր »:

Պատմութիւնը համառօտ և վսեմ վեր- ջարանով մը կ'աւարտի. ասոր կը յա- ջորդէ կցորդ մը, արեւելեան մաղթանաց էջ մը, որ այսպէս կը վերջանայ. « Յա- լերժացի հոգին Արքայից արքային Ար- տաշէրի Բարակայ՝ որ այս անդարձը խօ- սեցաւ »:

* Դաւթութեանց մէջ այս բոռերու վերլուծումը կը գտնուի:

Յիրաւի ազգի մը շնորհակալիքը՝ աշխատաբեռն ճակոտի հովանաւոր դափնին ներքն են։ Պ. Թիրեաքեան ներկայ բանասիրաց մէջ այս երախտանաց արժանաւոր ներքն կը հանդիսանայ։ Հեռունքը չպըրպըրենք, առջեւնիս է իր նորագոյն և դժուարին աշխատութիւնը, զոր կրնար ի գլուխ հանել պարսկերէնի ունեցած իր հմտութիւնը միայն։ Ընթերցողը թերեւս ճամբան երբեմն տրտնջէ բառից դժուարի մաց բարդութեանց և երբեմն անկապ իմաստից նկատմամբ։ Բայց թարգմանիչը առաջուց կ'իմացնէ թէ մտադիր է կարելի եղածին չափ անարատ պահել հեղինակի ոգին և հայերէն արմատ ունեցող բառերը, և թէ պիտի գտնենք անոնց մասին գրքին ետեւ գոհացուցիչ ծանօթութիւններ։

Իրբեւ նմոյշ մը մեր յարգելի թարգմանչին ըրած բառաքնութեանցը, հոս յիշենք վերլուծուած բառերէն մէկ քանին։ Ինչպէս պարսիկը չէ փորձած արդի լեզուի մէջ գործածել՝ այսպէս ալ հայու մտքէն չէր անցած որ մեր խոստովան բառը հին պարսկերէն ځښت ځښت բառի հետ նոյն ըլլայ, և մինչեւ հիմայ անարատ մնացած իմաստով և հնչմամբ։ Մեր աւելորդ (երկուդ, մոմտուր ու հոգ) բառը կը գտնուի կարնամակի քնագրին մէջ ځښت (էնտէջին) զոր Տ. Թիրեաքեան տիրաւոյ կը թարգմանէ։ Հետաքրքրական է երբ նոյն գտնենք Բաքկեն անունը փափաքի հետ, եւս առաւել երբ տեսնենք որ պահլաւերէն են անոնց ځښ և ځښ (բարեկ, բարեկան) կամ (պապէք, պապէքան)։ Տեսա՞րան կամ դատաստան բառին՝ պարզ որոշ կը տեսնենք հին պարսկերէնի մէջ հայեւրէնաբար գործածութիւնը, ځښ ځښ (դատաստան Բնչ է), ځښ ځښ (վճիռն Բնչ է)։ Պահլաւերէնի իւրաքանչիւր տարից զանազան հնչմանց համար՝ Պ. Թիրեաքեան վճիռ բառը կը կարգայ նաեւ վճար, վճար և վճիր։ Ինչպէս՝ շտապ՝ ստեպ, ցազ արմատէն ցէզ, ցեզ, ցիծ, կիծ, կիճ, կեզ և այլն։

Ասկէ թիչ առաջ՝ փորթուգալ փաշա՝ եղիշէի քննադատութեան անխոնջ աշխատ

տութեամբ մատնանիշ կ'ընէր հայերէնը պահլաւերէնի մէջ։

Նէօլտէքէ գերմանացին եւս թարգմանած է Արտաշիր Բարական կարնամակի պատմութիւնը։ Սակայն, եւրոպացի թարգմանչին կարնամակը տեղ տեղ կը տարբերի Տորթր Թիրեաքեանին թարգմանութենէն, կամ սխալ հասկացողութեամբ և կամ իր քնագրի տարբերութեան պատճառաւ։ Հայեւրէն թարգմանութիւնը այդ պարագայից մէջ միշտ լաւագոյն կերպարանքով կը ներկայանայ քան գերմանը։

Տորթր. Թիրեաքեանի այս երկը՝ — կարեւոր մէկ էջը Հայերէնի ստուգաբանական բառարանին — դիւցազներգական դրուագի մը վայելքն եւս կ'ընծայէ։ Հայք ընդհանրապէս համամիտ չէին Սասանեանց՝ վրէժխնդիր ըլլալով Արշակունեաց պատուոյն։ Սակայն, յամենայն դէպս Արտաշիր Բարականի զոյցը չէր կարող շրջան մը կատարած ըլլալ Հայաստանի լեռներուն մէջ։ Արտաշիր հեծեալգունդի փողերուն կը միանան երբեմն հեռուստ՝ հովիտներու մէջէն՝ հայ բանաստեղծներու քնարները և սրինգները հայ հովիտներուն։

*

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԱՐԵՒԵԼԱՆԱՅ ԼԵՋՈՒԻՒՑ

գրեց

ԳՐ. ՎԱՆՑԵԱՆ

Մինչդեռ արեւմտեան հայերէնը՝ իրբեւ յղկուող աղամանդ մը՝ հետզհետէ նոր ճաճանչներ կը փողփողէ, և մատաղ ստանկի մը նման կ'աճի զբարարի նեցուկին խա-

1. Տպագրուած է Թիֆլիս. տպ. Մ. Վարդանանի Գան. ֆ. N. 3. 1906։ Այս էր երկը կը բաժնուի քսան ուերկու երկայն գլուխներու և 242 էջեր կը բաղկանայ։